

cilt
2

BALKANLARDA
İSLÂM
MİADI DOLMAYAN UMUT

İSLAM IN THE BALKANS
UNEXPIRED HOPE

TÜRKİSTAN'DAN BALKANLARA
FROM TURKESTAN TO THE BALKANS

EDİTÖR
MUHAMMET SAVAŞ KAFKASYALI

ANKARA - BELGRADE - BUCHAREST - BUDAPEST - CHISINAU - KIEV
PODGORICA - SARAJEVO - SKOPJE - TIRANA - ZAGREB

İnceleme Araştırma Dizisi

Yayın No:19

BALKANLARDA İSLAM
MİADI DOLMAYAN UMUT

Cilt 2: Türkistan'dan Balkanlara
From Turkestan to the Balkans

Editör

Dr. Muhammet Savaş KAFKASYALI

Balkanlarda İslam: Türkistan'dan Balkanlara - *From Turkestan to the Balkans*

/ **Editör:** Dr. Muhammet Savaş Kafkasyalı

Ankara: T.C. Başbakanlık Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı 2016 5.c.
(2902 s.) ; 16*24 cm T.C. Başbakanlık Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı
inceleme-araştırma-dizisi; yayın no:19

İçindekiler:

c.1: Muğlaklıktan Berraklığa / *From Ambiguity to Clarity*

c.2: Türkistan'dan Balkanlara / *From Turkestan to the Balkans*

c.3: Gönül Fethinden Zihniyet Temsiline / *From the Conquest of
Hearts to the Representation of Mentality*

c.4: Vakti Azizden Vakti Zelalete / *From Times of Glory to Times of Humility*

c.5: Köprüler Yıkan Zihniyetin Yıkılışı / *Demolishing Mentality Which Demolishes Bridges*

ISBN: 978-605-9642-11-8 - Takım

ISBN: 978-605-9642-13-2 - Cilt-2

Kafkasyalı, Muhammet Savaş

Redaksiyon

Prof. Dr. İsmail ÇALIŞKAN

Prof. Dr. Ahmet YILDIRIM

Proje Ekibi

Doç. Dr. Bahadır GÜCÜYETER

Dr. Hamza KOLUKISA

Dr. Fatih VEYİS

Hasan BEKDEŞ

Tasarım-Baskı

Karınca Creative Ajans

Adres: Dr. Mediha Eldem Sokak 56/1 Kızılay/Ankara

Tel: 0 312 431 54 83 / Faks: 0312 431 54 84

<http://www.karincayayinlari.net>

karınca@karincayayinlari.net

Baskı Tarihi: 2016

Baskı Yeri: Ankara

Baskı ve Cilt: Eflal Matbaacılık

Sertifika No: 13987

© Tika Yayınları

GMK Bulvarı No:140 / Anadolu Meydanı

PK: 06570 Çankaya/ANKARA

Tel: +90 312 939 70 00

Fax: +90 312 939 75 15-16

www.tika.gov.tr

Arnavutlara Millî Adını Veren Değişimler

Mıllazım KRASNIQI

Prof. Dr., Piriştine Üniversitesi

Özet

Arnavut (Shqiptar)* adı galip gelmeden önce kullanılan Arbır, Epirli, Makedonyalı gibi isimler, etnik adlandırmalar olup etnik bir birimi, yahut bir coğrafyayı ifade ederdi, bir milleti değil. Bu anlaşılabilir bir durumdur; çünkü millet kavramı, etnik birimleri ifade eden Arbır, Epirli veya Makedonyalı gibi isimlerin kullanımda olmadığı tarihin daha sonraki bir döneminde ortaya çıkmıştır.

İslamiyet'e geçen Arnavutlar, radikal bir biçimde Latineden, Yunancadan ve İslavcadan kopup dinî ve kamusal yaşamlarında dinî kimliklerinin yeni bir unsuru olarak ortaya çıkan Arnavutçayı ko-

* Türkçe'deki Arnavut ve Arnavutluk isimleri, Arnavutların ortaçağda çağrıldıkları Arbır adından gelir. Bu ad Yunanca'ya Alvanos, oradan Türkçe'ye de Arnavut şeklinde geçmiştir. İngilizce'deki Albania ve Albanian isimleri de yine Arbır'dan gelir. Bugünkü Arnavutlar ise kendilerini Shqiptar (Şçiptar), vatanlarını da Shqipëri (Şçipëri) olarak anmakta ki bu adın kökenine dair birden fazla teori mevcuttur. Bu makalenin konusu oluşturan işte bu adlar olup, aşağıda orijinal haliyle aktarılacaktır (çevirmen notu).

nuşmaya başlamışlardır. Dinlerini Latin, Yunan ve İslav dillerinde yaşayan Katoliklerden ve Ortodokslardan din bakımından çarpıcı bir şekilde ayırmaya başlayan, Arnavutça konuşan bu Müslümanlar, çok dinli ve çok dilli bir ortamda Arnavut dilinin olumlayıcısı olmuşlardır. Bunlar diğer ırkdaşlarından farklı olarak dinî kimliklerini ifade etmek için Arnavutça konuşmuşlardır. Dinî ve bölgesel kimliklerin arka plana itildiği, Arnavut milletinin ve onun vatani olarak Arnavutluk'un şekillenme ve pekişme döneminde Arnavut ve Arnavutluk adları kesin olarak galip gelmiştir.

The Changes Which Gave the Albanians their National Name

Summary

Names such as Arbır, Epirli, and Macedonian which were used before the Albania (Shqiptar)* triumphed are ethnic designations which refer to an ethnic unit or geographical area rather than a nation which is an understandable situation because the concept of nation emerged at a later date when designations such as Arbır, Epirli, Macedonian which specify ethnic units were not in use.

The Albanians converting to Islam disengaged radically from Latin, Greek and Slavic and started to speak in Albanian which emerged

* The names of Albanian and Albania in Turkish are derived from the name Arbır which the Albanians were called in the Middle Ages. This name has passed into Greek as Alvanos and transformed into Turkish as Albanian. The English names for Albania and Albanian are also derived from Arbır. Current Albanians call themselves Shqiptar (Şqiptar) and their homeland Shqipëri (Şqipri) and there are various theories about the roots of this name. These names which are delivered in their original form below are the subject of this article (translator's note).

as a new element of their religious identities in their religious and public lives. These Moslems who disengaged themselves radically in terms of religion from the Catholics and Orthodox who engaged in their religions in Latin, Greek and Slavic by speaking Albanian became the affirmers of the Albanian language in a multi-religion and multi-language environment. They spoke Albanian to distinguish their religious identities which differed from those of their racial compatriots. In a time when religious and regional identities were shoved into the background the words Albanian and Albania scored a definite victory while the formation and consolidation of the Albanian nation and its homeland Albania were in progress.

Giriş

Arnavutların tarihî toprakları üzerinde ve Avrupa'nın yeni uluslar haritasında bir devlet olarak yer almasından itibaren tek millî adı, *Shqiptar* olmuştur. Bu ad galip gelinceye kadar kullanılan *Arbır*¹, Epirli yahut Makedonyalı gibi adlar ise etnik adlar olup, bir etnik birimi veya etnik coğrafyayı ifade etmiştir, bir ulusu değil. Bu doğal bir durumdur; çünkü ulus kavramı, *Arbır*, Epirli veya Makedonyalı gibi etnik birimleri ifade eden adların artık kullanılmadığı tarihin daha sonraki bir döneminde ortaya çıkmıştır. Bu coğrafyanın köklü halkının içinden geçtiği dalgalar, yalnızca demografik, kültürel, iktisadi veya dinî bağlamda değil, hayatta kalan halkın kendini tanımlayışını da değiştirmiştir. Bu halk, bir etnik birim ve daha sonra bir ulus olarak *Shqiptar* adını benimsemiş ve daha sonra bu ulusun vatanına da *Shqipëri* denmiştir. Böylece, kendilerini ve vatanlarını ifade etmek için bu şekliyle ve manasıyla sadece Arnavutların kullandıkları *Shqiptar* ve *Shqipëri* adları (başka dillerde Arnavut ve Arnavutluk anlamında çeşitli adlandırmalar kullanılmakta), kendilerini algılayışlarının ve kendi dillerinin bir ürünüdür. Bu ise, kendini algılayış ve oradan neşet eden Arnavutça'nın kendi malzemesinden kendini adlandırış aşamasını meydana getiren siyasi, kültürel, demografik ve dinî gelişmelerin anlaşılması için çok önemli bir gerçektir. Daha önceki *Arbır*, Epirli ve Makedonyalı adlarına Arnavutçadan türeyen *Shqiptar* adının galip gelmesi, Osmanlı hâkimiyetine girişinden sonra *Arbır* coğrafyasının değerlerinin tümüne güçlü bir etkisi olan büyük değişikliklerden sonra ancak mümkün olabilmıştır. Özellikle 1479 yılında İşkodra'nın düşüşünden sonra bütün *Arbır* coğrafyasının Osmanlı egemenliğine girmesi, bu sürecin bütün demografik, kültürel ve dinî sonuçlarıyla birlikte, söz konusu coğrafyanın bölünmüşlüğü ve kullanılmakta olan değişik adları ortadan kaldırmıştır. Nüfusun önemli bir bölümünün İslamiyet'e geçmesi ise, kendini algılayışa ve bütün etnik birimin yeni tarihî dönemde ortak bir adı, adlandırmasına da mutlaka yansiyacak yeni bir gerçeklik doğurmuştur.

Biri ulusal, diğerleri etnik bu adların değerlerinin ayrımının yapılması Albanojoloji bilimleri açısından çok önemlidir. Her ne kadar bazı buluşların bir sürecin veya bir olgunun tüm gerçeğinin açıklandığı bir zirve noktasına ulaştığı düşünülürse de, yeni araştırmalar ve çözümler gerektiren yeni sorunlar sürekli ortaya çıkmaktadır. Biz bu noktada, bilimsel sürecin hiçbir zaman tamamlanmadığı sonucunu çıkararak Karl Poper'in bilim kavramına uymaktayız:

“Bilim hakkındaki bu mantığın çerçevesi içerisinde görüldüğü şekliyle bilim, özünde sürekli büyümekte olan bir olgudur. O dinamiktir ve hiçbir zaman tamamlanmış birşey değildir, bilimin kendi sonuna ulaştığı bir nokta yoktur.”²

Bu yüzden, sıkça yanlış bir şekilde bilimsel bir sorundan ziyade bir vatanseverlik ruhuyla ele alınan bu konu hakkındaki araştırma ve incelemelerin devam etmesi gerektiğini vurguluyoruz. Tabii ki Arnavut milletinin ve vatanının millî

1 Etnik *Arbır* adı ve kullanıldığı anlamlar ile ülkenin adı Albania ve varyasyonları için bkz.: Oliver Jens Schmitt, *Arbëria Venedike (Venedik Arbırlığı)*, s. 49-62.

2 Karl Poper, *Për filozofinë dhe shkencën (Felsefe ve bilim üzerine)*, Fan Noli, Tiranë, 2009, s. 107.

adının açıklığa kavuşturulması, Arnavutların millî kimliği ve dolayısıyla millî değerleri açısından da önemlidir. Ancak biz yeni bir ulusun ve vatanın adları olarak *Shqiptar* ve *Shqipëri* adlarını meydana getiren bütün koşulların açıklığa kavuşturulmasının herşeyden önce bilimsel gerçeğin konusu olması gerektiği düşüncesindeyiz.

O halde, Arnavut etnik biriminin ve ulusunun adlandırılışı bağlamında da millî dönem öncesi ve millî dönemin birbirinden ayrılması; Arnavutların millî adı ve genel olarak millî değerleri hakkındaki değişik bilimsel ve özellikle medyadaki tartışmalarda sürekli kendini gösteren kafa karışıklığının giderilmesine yardımcı olacaktır. Arbir, Epirli ve *Shqiptar* olarak Arnavutların üç millî adı olduğuna dair yorumların sürdürülmesi bilimsel gerçeği engellemekte, millî adla özdeşleşme konusunda da daha çok kafa karışıklığı yaratmaktadır. Bu yüzden, bu adların ortaya çıkışı ve değişimine etki eden koşulların ve etkenlerin kesin olarak ayrımının ve bilimsel yorumunun ortaya konması, konunun açıklığa kavuşturulması şimdiki ve daha sonraki nesillere, atalarının geçtiği tarihî seyir hakkında daha çok bilimsel bilgiye sahip olmada ve Arnavut milletinin ve onun vatanı Arnavutluk'un üzerinde yükseldiği değerlere daha çok saygı duymada yardımcı olacaktır.

Arnavutların etnik ve millî adları ile Arnavut tarihini şekillendirmiş olaylar hakkında artık zengin bir bilimsel miras mevcuttur. Yaptıkları araştırmalarla birçok gerçeği aydınlatan, özellikle XIX. asırdaki ve XX. asrın ilk yarısındaki, birçok yabancı Arnavutbilimciye minnettar olunmalıdır. XX. asrın ikinci yarısından bugüne kadar, bu yükün çoğunu Arnavut Arnavutbilimciler üstlenmiştir. Bunlardan bazıları da geçmişimizin birçok tarihî, kültürel ve dilbilimsel yönlerinin aydınlanmasında önemli başarılarla imza atmıştır. Bu mirasın uzun bir zaman içinde oluşmasından, bunlardan bir kısmının da araştırmalarda birçok metodolojik sınırlamalar getiren komünist rejimin Arnavutluk ve Kosova'da hüküm sürdüğü döneme ait olmasından dolayı, bu mirasın yorumlarının, zamanımızdaki bilimsel buluşlarla da uyum içinde eleştirel bir yaklaşıma tabi tutulması elzemdir. Ele alınacak Arnavutbilim sorunlarının tüm yelpazesi hakkında olabildiğince mantıkî bilimsel sonuçlara ulaşmak adına, bu eleştirel yaklaşımın Poper'in eleme ilkesine³ dayanması gerekmektedir.

Yanlış varsayımların; doğrulanabilir bilimsel sonuçlar ve *Shqiptar* millî adından ve etnik adlandırmalardan ayrı tutulması ile ilgili teorik sonuçlar ışığında da elenmesi, terminolojinin sağlam hale gelmesine ve bilimsel gerçeklere olabildiğince yaklaşılmasına yardımcı olacaktır. Yanlışlığı kesinleşmiş "çözüm çabalarının" tedavülde kalması ise kafa karışıklığının devamına ve eleştirel bilimsel düşüncenin önünün kapanmasına neden olacaktır. "Çözüm çabalarının" elenmesi, onların

3 "Bilim kuramı üzerine" adlı tebliğinde Karl Poper, bilimsel süreçle ilgili bir dizi soruna değindikten sonra, bu sürecin geliştiği şu formülü ortaya koyar: "1. Eski mesele, 2) Çabalama teorilerinin geliştirilmesi, 3) Eleştiri ve de deneylerle doğrulama üzerinden eleme çabaları ve 4) Teorilerimizin eleştirilmesinden doğan yeni meseleler." Tebliğin tamamı *Për filozofinë dhe shkencën (Felsefe ve bilim üzerine)* kitapta bulunmakta s. 90-117.

belli bağlamlarda taşıdıkları değerlerin inkar edilmesi değil, bilimsel sonuçların ilerletilmesi ve gerçeğe daha çok yaklaşılması anlamına gelmektedir. Bu kuramsal çerçeve içerisinde, bilim adamlarının Arnavutların etnik adları ve *Shqiptar* millî adı ile bunların meydana geldiği koşullarla ilgili bazı varsayımları yeniden gözden geçirilmelidir. Bu yaklaşıma göre, yanlışlığı ortaya konmuş varsayımların ve düşüncelerin yanlışlıklarının tekrar tespit edilmesine gerek yoktur. Örneğin, Arnavutların Kafkaslar'dan geldiği varsayımının doğru olmadığı tespit edilmiştir, tekrar bu varsayımı reddetmeye çalışmak için hiçbir sebep yoktur. Yanlış varsayımların ve yanlışların elenişi hakikatin yolunu açacaktır.

Özünde Poper'e ait olan bu cesur kuramsal yaklaşım, Arnavutların etnik adları ve *Shqiptar* millî adı ile ilgili bu tartışma vesilesiyle, Arnavutbiliminin dev ismi Eqrem Çabej'inkilerden başlayarak bazı varsayımları yeniden gözden geçirmemize imkân tanımaktadır. Daha baştan bu ismin Arnavutbilimine katkılarının anıtsal ve daha uzun bir zaman rakip tanımayacak nitelikte olduğunu vurgulamayı gerekli görüyoruz. Fakat tam da onun anıtsal bilgisi ve ortaya koyduğu meselelerin açık niteliği, eleştirel yaklaşımın söz konusu olabileceği yerde bu yaklaşıma izin vermektedir. Eqrem Çabej'in "Arnavutların Millî Adları" ile ilgili incelemesinde bu yaklaşıma yer olduğunu düşünüyoruz. Çünkü onun bazı varsayımları teferruatıyla inceleyişi ve bazı gerçekleri birbirine karşı tartması, daha ileri bir incelemeye yer açmıştır. Eqrem Çabej'e göre, Arbir ve Epirli adları, çok daha geç olan *Shqiptar* adının yanında Arnavutların millî adlarıdır. Bu tezi, "Arnavutların Eski Millî Adı" ve "Arnavutların Millî Adları" adlı metinlerde hususi bir şekilde ele almıştır.⁴

"Arnavutların Eski Millî Adı" incelemesinde Çabej, Arbir adı ile ilgili birçok bilim adamının tezlerini karşılaştırdıktan ve yorumladıktan sonra şu sonuca varır: "İlk başta bir yer ismi olduğu şeklindeki düşünceyi (HD XIV 654) koruyoruz."⁵ "Arnavutların Millî Adları" incelemesinde ise Çabej, şu neticeye varmaktadır: "Büyük ihtimalle sadece şu söylenebilir ki, başlangıçta *Shqip* Arnavut dili olarak adlandırılıyordu."⁶ Neden birinci adın yer adı, ikincisinin ise dil adı olduğu konusu daha genişçe incelenebilir. Bu inceleme, konuşanlarının kimlikseviye önemli bir değişime uğramış olmasından olsa gerek, *Shqip* olarak adlandırılan dili öne çıkaran değişimler yönünde olmalıdır. (Bu değişim ile *Shqip* ve *Shqiptar* adlarını üretmesi daha sonra tartışılacaktır.)

"Arnavutların Eski Millî Adı" makalesinde Çabej'in de zikrettiği, birçok Arnavutbilimcinin ortaya koyduğu varsayım ve düşünceler, bu adların ve özellikle

4 Bkz: Eqrem Çabej, *Studime gjuhësore (Dil üzerine incelemeler)*, Rilindja, Prishtinë, 1975, s. 62-70. Özellikle birinci makalede, yüksek bir bilimsel ehliyetle Çabej bu mesele hakkında birçok bilim adamının görüşlerini de karşılaştırmış, tetkik etmiş ve yorumlamıştır. Arbir ve Epirli adlarını "Arnavutların Millî Adları" olarak nitelendirmesi, her halükarda temel olan eserlerinin değerine gölge düşürmez, ancak etnik nitelikli bu adlarla Arnavutların gerçek millî adı arasında kesin bir ayırım yapılması, Çabej'in konuyu ele aldığı zamandan daha kaçınılmazdır.

5 Eqrem Çabej, *Studime gjuhësore (Dil üzerine incelemeler)*, s. 66.

6 Eqrem Çabej, *Studime gjuhësore (Dil üzerine incelemeler)*, s. 71.

Shqiptar adının sırrının çözülmesindeki büyük zorluklara kanıt niteliğindedir. Bu zorlukların sebebi ise bu adın kökeni ve anlamı hakkında yazılı metinlerin ve özellikle daha açık anlamlı metinlerin yokluğudur. Çabej'in makalesinde zikrettiği, birçok dilbilimcinin ihtilaflarında bazen bu adları ve özellikle Arbir adını gerçek tarihî ve dilbilimsel bağlarının dışına çıkardıkları görülür.⁷

Bu adların etimolojisi hakkındaki tartışma, Arnavutbilimi araştırmalarının gelecekte de meşru bir haddini oluşturacaktır, ancak bu arada, ifade ettikleri olgular itibariyle, Arbir ve Epirli, yahut Makedonyalı adları ile *Shqiptar* adı arasında kesin bir ayırım yapılmalıdır. Ulus öncesi olgu ve değerlerin, dönemin olgu ve değerlerini ifade eden terimlerle; aynı şekilde ulus döneminin olgu ve değerlerinin de bu döneme tekabül eden terimlere adlandırılması, bilimsel hassasiyet adına gereklidir. Bu durumda, etnik birim ile ulus arasındaki fark, bu olguları ifade eden terimlere de taşınmalı, çünkü bu fark değişik tarihî ve kültürel gerçeklikleri ve bağlamı anlamak için önemlidir.

Örneğin, Arbirlerin ve Arbiriyâ'nın ortaçağdaki yaşayışından bahsederken, "Arbiriyâ'nın bir devlet olmadığı"⁸ gerçeği unutulmamalıdır. Schmitt'in "Arbir coğrafyası" diye tanımladığı şey, bugünkü 1912'de bağımsızlığını ilan ettiği sıradaki Arnavutluk'tan farklıdır. Bu yüzden, somut tarihî gerçekliklerin ve bağlamın anlaşılması için doğru adlandırmalar önemlidir. Eğer bugünkü okura, tarihî gerçeklikler için bugünkü terminoloji sunulacak olursa o, tarihî anlamada yetersiz kalacak, sözde bilimsel ve sözde milliyetçi istismara kendini daha kolay kaptırabilecektir. Jack Gödy'nin "yapısal hafıza kaybı" diye adlandırdığı geçmişin, bugünkü temalarla ve bugünkü konumdan açıklanışı, sözde bilimsel bir olgudur. Bu eğilim, İlliryalıların, Arbirlerin, Epirlilerin vs. geçmişi hakkında çoğunlukla bugünün tanımlarıyla, terimleriyle ve ideolojik duruşlarıyla bahseden Arnavut tarih yazımının hakim eğilimidir.

"Arnavut Milletinin Tarihi" adlı eserin 1. cildinde, şanlı geçmiş hakkındaki devrimci bir heyecanla yapılan milliyetçi yorumlar dışında, şöyle ifadeler de mevcut: "VI.-XV. yüzyıllar arasında Arnavutluk" (139), "Arnavutluk'ta derebeylik ilişkilerinin doğuşu" (141), "Türk işgali ve Arnavut direnişi (1388-1443)" (220), "Kosova Savaşı (1389) ve Arnavut prensliklerinin yıkılışı" (222), "Osmanlı askeri derebeylik rejiminin Arnavutluk'ta hakim kılınması ve ilk Arnavut isyanları" (235), "Arnavutların ilk zaferleri (1444-1447) (256), "1450-1453 yılları arasındaki bağımsız Arnavut Devleti" (266), "Arnavut devletinin Fatih Sultan Mehmet'e karşı zaferleri" (274), "1457-1464 arasında uluslararası arenada Arnavutluk" (278) vs. Demek ki, "Arnavut Milletinin Tarihi" adlı eserde Arnavut ve Arnavutluk (*Shqiptar* ve *Shqipëri*) adları bugünkü, yahut en azından Arnavut ulusu ve devletinin kuruluşundan itibaren sahip oldukları anlambilimsel ve ide-

7 Çabej Haupt'un, Hussing'in ve Bleichsteiner'in Alban adını Kafkas'taki Albanlarla ilişkilendirdiklerini aktarır, halbuki böyle birşey objektif olarak tarihi ve dilsel bağlamın dışındadır, s. 62.

8 Oliver Jens Schmitt, *Arbëria Venedike (Venedik Arbirliği)*, s. 49.

olojik değeriyle kullanılmaktadır. Halbuki bilimsel hakikatin gerektirdiği, dönemin olgularının, coğrafi birimlerinin ve unsurlarının, o döneme ait adlandırmalar ve değerlerle zikredilmesidir. Bu, kesikliğe veya bugünkü değerlerle sonuçlanan tarihi yürüngenin kaydırılışına işaret etmez, ancak gerçeklere ve gerçekliklere olduğu gibi saygı gösterilmesini ifade eder.

“Etnik tarih bütün çağlardaki kültürel toplulukların çoğuna özgüdür, fakata tarafsız araştırmacı tarih ise belli uygarlıklarda bile nadiren rastlanan bir olgudur.”⁹

Bu tarafsız tarih, Arnavutların sadece etnik adlandırmaları ve millî adını değil, onların ve atalarının genel olarak geçmişini yazılmayı beklemektedir.

Tartıştığımız konuya dönecek olursak, yukarıda zikredilen Arbir ve Epirli isimleri dahil tüm olgular; ulus öncesi döneme, yani tanımlayıcı sınıf olarak etnik birimle özdeşleşme dönemine ait olup, bugünkü Arnavutluk’un tamamında ve özellikle bugün orta Arnavutluk ve güney Arnavutluk dediğimiz kısımlarda nispeten genişçe kullanılmıştır. Eqrem Çabej Arnavutluk’un farklı bölgelerinde Arbin, Alban, Arban, Arbirëş adlarını muhafaza eden, Albanoi kavminin ve Albanopolis şehrinin varlığına delil teşkil eden birçok yer adı tespit etmiştir.

“Bilindiği üzere, Mısır’ın İskenderiyesi’nden I. asırda yaşamış gökbilimci Klaudyos Batlyamus dünya haritasında, orta Arnavutluk’ta, takriben Durrës (Dıraç) ile bugünkü Dibra (Debre) arasında ve Lesh’in (Leş) doğusunda Albanopolis şehri ile Albanoi kavminin adını zikreder.”¹⁰

Nikolla Jorga ise, “Arnavutluk’un ve Arnavut Milletinin Kısa Bir Tarihi” adlı eserinde, Alban adını daha erkene götürür ve Romalıların bu adı İlliryalılar için kullandıklarını söyler:

“Anlaşıldığı kadarıyla, Romalıların Alban diye çağırdıkları (kaynaklar Albanopolis diye bir şehirden bahseder) İlliryalılar, Slav barbarlığından korunmak için içlerdeki dağlık kesimlerde yeni bir sığınma yeri aramadan önce Latin medeniyetinin karşısında durmuşlardır.”¹¹

Jorga’nın Roma döneminde İlliryalılar hakkında Alban isminin kullanıldığına dair bu iddiasının Arnavutbilimcilerce neden daha fazla araştırılmadığı, acaba bu ismin Batlyamus’un haritasında tespitiyle mi yetinildiği pek açık değildir. Ancak bu kullanım daha geniş idiyse ve bu dönemin belgeleriyle desteklenebilirse bu, İlliryalılar tezini daha da güçlendirecek ve aralarında Jorga’nın araştırmasının da konu ettiği İlliryalılar ile Trakyalılar arasındaki bir dil benzerliğinin de bulunduğu birçok varsayımı yahut başka çabaları eleyecektir.

9 Antony Smith, *Kombet dhe nacionalizmi në erën globale (Küresel çağda milletler ve milliyetçilik)*, s. 76.

10 Eqrem Çabej, *Studime gjuhësore (Dil üzerine incelemeler)*, s. 69.

11 Nikolla Jorga, *Histori e shkurtër e Shqipërisë dhe e popullit shqiptar (Arnavutluk’un ve Arnavut milletinin kısa bir tarihi)*, Botimet Saraçi, Tiranë, 2004, s. 36.

Daha geç bir dönemde ise, Ortaçağ'da, Arbin ve Alban isimleri bu topraklarda nispeten fazlaca kullanılmıştır. Ayrıca bu kullanımlar, İskenderbey'in savaşlarının öncesinde de, özellikle sonrasında, daha yoğun bir şekilde göç edilen İtalya'ya geçmiştir. Söz konusu göçmenler, onu etnik bir isim olarak benimsemişler ve bugüne dek o isimle kendilerini özdeşleştirmişlerdir. Bu tabii ki onların Arbireş olarak etnik statülerinin de bir kanıtıdır; çünkü bu halk, yüksek siyasi ve kültürel bütünleşme yaşadığı Adriyatik Denizi'nin karşı yakasındaki devlette yaşamını sürdürdüğü için Arnavut milletiyle özdeşleşmeye doğru evrilmemiştir. Bu bağlamda, başta Jeronim de Rada olmak üzere Arbireş Rönesansçılarının Arnavut Millî Rönesansı'nın ve oradan yeni Arnavut ulusunun bütünsel bir parçası olma tasavvur ve çabaları beyan edilmiş fakat bunlar gerçekleşmemiştir. Aslında Millî Rönesans ve özellikle onun ortaya koyduğu sanatsal ve yazınsal üretim bakımından, dönemin Arbireşlerinin ürünlerinin bir kısmı bütünleşmiştir; fakat Arnavut milletinin ve daha sonra Arnavut devletinin kuruluşu projesinde onların katkıları gittikçe azalarak tamamen tükenmiştir. Onlar bugün de etnik olarak Arbireşler, ancak Arnavut ulusunu oluşturan bir parça değildir. Smith'in ulus tanımı şöyledir: "Mitleri ve anıları, kamu ve kitlesel kültürü, vatani, iktisadi ortak, tüm fertlerinin eşit haklar ve sorumluluklar taşıdığı adı konmuş bir insan topluluğudur."¹² Bu tanımdaki haklar, İtalya'daki Arbireşlerden daha büyük bir sorun teşkil eder; çünkü Arnavut ulusal devletinin coğrafi olarak bitişiğinde ve ideolojik olarak yanında durduğu, onun temel değerlerini paylaştığı halde onun parçası olmayan Arnavut milletinin üyeleri söz konusudur.

İtalya Arbireşleri, Arnavutların ve atalarının tarihinin birçok yönünün aydınlanışına yardımcı olan gerçek bir etnik ve kültürel hazine konumundalar. Muhafaza edilmiş dilleri, âdetleri, şarkıları, giysileri ve bir dizi etnik ve kültürel değerleriyle, ayrıca asırlarca korudukları Arbireş adıyla onlar, kimliklerini dondurdıkları bir tarihî dönemin işaretleyicisidirler. Halbuki diğer ırkdaşları o kimliği, birkaç asırlık bir ayrılıktan sonra modern Arnavut ulusunu ortaya çıkarmak üzere geliştirmişlerdir. Onlar, etnik ve kültürel olarak hayatta kalmaları sayesinde çağımızda da aynı anlamla çınlayan etnik Arbireş adını muhafaza ederken, aynı şey diğer etnik adlandırmayla, Epirli adıyla vuku bulmamıştır. İskenderbey'in de özdeşleştiği bir adlandırma olmasına rağmen, ne vatanda ne de göç edilen topraklarda Epirli adıyla özdeşleşen bir topluluk kalmamıştır. Bu ad tamamen silinmiştir ki bu çok da hayret verici bir durumdur; çünkü tarihçi Kristo Frashëri'ye göre İskenderbey, J. A. de Orsinini'ye bir mektupta (31 Aralık 1460) şöyle yazmıştır:

"Vakayinamelerimiz yalan söylemiyorsa, bizim adımız Epirlidir (se le nostre croniche non mentino, noy in chiamamo Epiroti)."¹³

12 Antony Smith, *Kombet dhe nacionalizmi në erën globale (Küresel çağda milletler ve milliyetçilik)*, s. 103.

13 Kristo Frashëri, *Etmogjeneza e shqiptarëve (Arnavutların etnik kökenleri)*, Botimet M&B, Tiranë, 2013, s. 244.

İskenderbey'in kendini Epirli adıyla özdeşleştirmesi, iki adlandırmanın, Arbir ve Epirli adlarının rekabet içinde olduğu bir döneme de işaret eder. Acaba bu iki adlandırma karşıt mıydı, yoksa birbirini tamamlıyorlar mıydı? Bu gelecekte de incelenmesi gereken bir konudur.

Venedik Arbirliği olarak adlandırılan bölgeye gelince orası, 1379'dan beri Venedik'e bağlanmış olup, İskenderbey zamanında da Venedik kontrolündeydi. Bu haliyle söz konusu kısımlar İskenderbey'in idaresine ve hareket kabiliyetine engel teşkil etmekteydi. İki taraf arasındaki rekabet, hatta çatışma durumu ma-lumdur. Örneğin Venedik Arbirliği, Leş Birliği'nin hareket kabiliyetini ve alanını sınırlayarak ona engel teşkil etmiştir. Ancak Venedik Arbirliği'nin Arbir ve Epirli topraklarının geri kalanından bu ayrılığı; Napoli, Sicilya ve Aragon Kralığı ile Venedik arasındaki rekabetin güçlü bir denge ağırlığı konumundaydı. İskenderbey'in Napoli Kralı V. Alfons ile vasallık anlaşması bulunduğu göre, siyasetini ve faaliyetlerini bu durum belirlemiş; bu da bir dönemde Venedik ile ilişkilerde soğukluğa ve güvensizliğe yol açmıştır.

İşte bu Arbirlerin içindeki sınırlamaları ve ayrımları ile Apenin Yarımadası'nın büyük güçlerinin Arbir topraklarındaki rekabeti çerçevesinde, İskenderbey'in kendini ve bağlılarını Epirli olarak nitelendirmesinin acaba bu meselelerle mi ilgili olduğu araştırılmaya değer bir konudur. Çünkü öte yandan İskenderbey'in faaliyeti daha çok Venedik Arbirliği'nde ve dolayısıyla etnik olarak Arbirlerin yakınlarında yoğunlaşmıştır. Bununla birlikte o kendini Epirli olarak tanıtmıştır. Ayrıca Marinus Barletius da eserinde onu "Epirililerin Prensi" diye nitelendirmiştir. Bu meseleyi burada sadece zikretmek istedik, yoksa araştırılıp aydınlatılması imkânlarımız dışındadır.

Arbir ve Arbirlik (Arbiri) isimlerinin kaybolmasının en önemli sebeplerinden biri ise, bu ismin en yaygın olduğu Venedik hakimiyetindeki toprakların statüsü ile ilgilidir. İç bölgesi ile Dıraç, Leş ve İşkodra Venedik hakimiyetindeydi, bu yüzden sıkça Venedik Arbirliği diye adlandırılır. İskenderbey'in yürüttüğü savaşlar boyunca da bu topraklar onun idaresinde değil, Venedik idaresindeydi. Bu topraklar daha uzun süre elde tutulup kendi başına bir siyasi birim oluşturulsaydı Arbir ve Arbirlik isimleri güçlenebilecek ve bu topraklara hakim olabileceklerdi. Ancak söz konusu topraklar, Venedik'in tam hakimiyetinde olduğu için, kendilerine ait bir kimlik geliştirecek imkana sahip olamamışlardır. Bunun da iki nedeni vardır: Birincisi sürekli Osmanlı tehdidi altında olmasıdır. İkincisi ise, Venedik tarafından Osmanlılara karşı bir tampon bölge olarak kullanılmasıdır. Bu topraklar hem Osmanlı tehdidi, hem de Venedik'in sıkı kontrolü altındaydı.

Ayrıca bu topraklar Venedik hakimiyetine neredeyse gönüllü olarak girmiş, bu da etnik bir Arbir kimliğini ortaya koyacak iradeyi güçsüz kılmıştır. İki Arbir prensi, Gjergj Topia ve I. Gjergj Strazimir Ballsha, Osmanlı işgalinden kurtulmak amacıyla topraklarının Venedik hakimiyetine girişini onaylamışlardır.

Giuseppe Gelcich şöyle anlatır:

“Filip Bareli Boğdan olarak karşımıza çıkmakta, ancak bahtsız Arnavut prensi Gjergj Topia 8 Ağustos 1392 tarihinde Dıraç'tan vazgeçerek onu Venedik Cumhuriyeti'ne teslim ettiği bu belgededir. Bu durum, Cumhuriyet'in Gjergj Topia üzerindeki büyük etkisini göstermek, öte yandan prensin hayatının sonuna kadar sırtını Venedik Cumhuriyeti'ne dayadığını açıklamak için yeterlidir.”¹⁴

I. Gjergj Strazimir Ballsha'nın kendi topraklarını teslim etme yönünde attığı adımlarla ilgili ise Giuseppe Gelcich şöyle der:

“Venedik Cumhuriyeti muhtıralarına göre, Şafarik ve Papaz Ljubic tarafından kopyalanan belgelere dayanacak olursak, söz konusu muhtıralar temelinde I. Gjergj Strazimir Balsha, 10 Kasım 1395 tarihinde, İşkodra'nın ve Türk işgalinden kurtarılmış diğer yerlerin teslimini onun adına Venedik Senatosu'na arzedecek elçilerin itimatnamelerini imzaladı.”¹⁵

Ballshalar ile Venedik ilişkilerindeki hem daha önce hem daha sonraki gelgitler, bu seyri değiştirmemiş ve Ballshalar'ın Zabojana gibi birkaç istisna dışındaki diğer toprakları da Venedik idaresi ve hakimiyetine girmiştir.

Böylelikle Venedik Arbirliği, bir Arbir oluşumu değil, Arbir topraklarının bir kısmı üzerindeki Venedik hakimiyetidir. Bölge doğrudan Venedik Cumhuriyeti tarafından, onun kanunları ve görevlileriyle idare edilmiştir. Tabii ki Venedikliler, Arbir prensleri tarafından hediye edilen bu topraklardaki idaresini daha etkili kılmak üzere uygun gördükleri bazı uyarlamalar da yapmıştır. Demek ki İskenderbey Kruja'ya (Akhisar) dönüp Osmanlı'ya karşı isyan başlatmadan önce, Venedik Arbirliği denilen topraklar Venedik hakimiyeti altındaydı. İskenderbey'in müttefikleriyle birlikte Osmanlı'ya karşı savaşıp direndiği süre boyunca da öyle kalmıştır. Daha basit bir dille söyleyecek olursak, Venedik hakimiyetindeki Arbirler, İskenderbey'in ve onun müttefikleri Napoli ve Papalık'ın davasının parçası değildir. Onlar Venedik Cumhuriyeti'nin çıkarlarına göre hareket etmiş, kendini Arbir değil, Epirli olarak nitelendiren İskenderbey'in Osmanlı'ya karşı savaşına katılmamışlardır. Böylece, Venedik Arbirliği'nin Arbir/Epirli etnik oluşumunun yaklaşık bu bir asırlık kopuşu muhakkak ki Arbir ve Arbirlik isimlerinin kaderini de etkilemiştir. Bu isimler, Arbir/Epirli etnik sahasının bütünsel bir parçası olmadıkları 1392-1479 arasındaki dönemde ortaya çıkan yeni koşullara direnememiş, Venediklilerin İşkodra'yı 1479'da tesliminden sonraki gelişmelerde ise etkili olmamışlardır. Oliver Jens Schmitt, Venedik Arbirliği hakkında şu değerlendirmeyi yapar:

“Kuzey Arbirlik, güneydoğu Adriyatik'te gittikçe tecrit olan bu Hristiyan ileri kolu, nasıl oldu da Osmanlı'ya Balkan'daki diğer tüm Hristiyan güçlerden daha uzun süre direnebildi?”¹⁶

14 Giuseppe Gelcich, *Zeta ose dinastia e Ballshajve (Zeta veya Balşalar hanedanı)*, s. 176.

15 Giuseppe Gelcich, *Zeta ose dinastia e Ballshajve (Zeta veya Balşalar hanedanı)*, s. 196.

16 Oliver Jens Shmit, *Arbëria Venedike (Venedik Arbirliği)*, K&B, Tiranë, 2007, s. 507.

Eğer bu değerlendirme doğruysa, son direnen güç olarak, Venedik hakimiyetindeki Arbirlerin hiçbir seçeneği, Balkan prenslerinin çoğunun yaptığı gibi hiçbir vasallık imkanı ve Osmanlı idaresine girenlerin yaptığı gibi hiçbir bütünleşme imkanı kalmamış demektir. Eski Venedik mülkleri Arbirlerinin 1479'dan sonra çok fazla seçenekleri kalmamıştır. Ya topraklarını terk edip Apenin Yarımadası'na göç etmek ya da hakim olan yeni oluşumla özdeşleşmek zorunda kalmışlardır. Her iki seçenek de onları marjinalleştirmiştir. Ortaçağdaki Arbir ile tasarladıkları vatanlarının adı olan Arbirî (Arbirlik) isimleri ve Arbir/Epirlî etnik biriminin hayatta kalma mücadelesi, yeni bir adla Arnavut milletinin ve vatanı Arnavutluk'un kuruluşu yolunda birer tarihî miras olarak kalmıştır.

Bu etnik ve dilsel adlandırmalarla ilgili, Arnavutça yazının ortaya çıkışından sonra, bunların kronolojisinin takip edilmesi için daha iyi imkânlar oluşmuştur. Eqrem Çabej, ülke adı olarak "Arban, Arbini, Arbinit" isimlerinin geçtiği, Katolik yazarların metinlerini de kanıt olarak sunar:

"Buzuku: XVI/2b: 'Gjithë popullinë ndë Arbanit ata n mortajet largo', Budi: 'ke nd Arëbnë shtiu leqtë', Bogdani: 'dhe i Arbënit, Regjinia e Arbënit'."¹⁷

Dil adı olarak "*Shqip* (Arnavutça)" adını görüyoruz. Eski şairlerden Nezim Frakulla da şiirlerini yazdığı dil olarak *Shqip* adını zikreder.

Kristo Frashëri, Arbin ve Epirlî adlarının İskenderbey'den ve Arnavutça metinlerin yazılışından önce ortaya çıktığını söyler:

"Böylece XIV-XV. asırlarda Arnavutlar için iki etnik adlandırma geçerlilik kazandı: Arbir ve Epirlî. Bu iki adlandırmaya, Arbir ve Epirlî nitelendirmesinin sınırları dışında kalan Arnavutların yaşadığı topraklar dahil değildi. Bu topraklar; Kosova, Dukagin (Metohi) Ovası, Batı Makedonya ile İlliryalı Dardanların, Pailonların ve Lunkestlerin eski toprakları idi."¹⁸

Gelecekte araştırılması gereken konu şudur: Nasıl olmuş da aynı zamanda aynı etnik birim için iki adlandırma yapıldığı, Kristo Frashëri'nin bu iki adlandırmadan birincisinin Katolik bir oluşumu, ikincisinin ise Ortodoks bir oluşumu ifade ettiğine dair tezinin doğru olup olmadığıdır. Yine Kristo Frashëri'ye göre *Shqiptar* millî adı ve *Shqipëri* vatan adı, halkın Osmanlı sistemine ileri derecede entegre olduğu XVI. yüzyıldan, yaklaşık üç asırlık bir Osmanlı hakimiyetinden sonra yazılı olarak ortaya çıkmıştır:

"Bildüğümüz kadarıyla, *Shqiptar* adı yazılı tarihî kaynaklarda Arbir ve Epirlî adlarının yerine ilk defa XVI. yüzyılda geçti; ülke adı olarak *Shqipëri* ise Arbirî ve Epirlî adlarının yerine yazılı metinlerde XIX. yüzyılda geçerlilik kazandı. Hem halk adı *Shqiptar*, hem ülke adı *Shqipëri* Millî Rönesans döneminde sadece Mitrovica'dan Preveze'ye uzanan topraklarda yaşayan Arnavutlar arasında yıldırım hızıyla yayıldı."¹⁹

17 Eqrem Çabej, *Studime gjubësore (Dil üzerine incelemeler)*, s. 63.

18 Kristo Frashëri, *Etnogjeneza e shqiptarëve (Arnavutların etnik kökenleri)*, s. 247.

19 Kristo Frashëri, *Etnogjeneza e shqiptarëve (Arnavutların etnik kökenleri)*, s. 249.

Çabej, Arbir isminin başlangıçta yer ismi olarak, *Shqip* isminin ise dilin adı olarak kullanıldığını öne sürdüğüne göre, *Shqip* kelimesinin neden Arnavut dilinin adı olduğu sorusunu sormakta ve buna cevap vermekte, yahut Poper'in kavramına ısrarla sadık kalacak olursak, bu yönde bir çaba ortaya koymakta fayda vardır. Dilin *Shqip* olarak adlandırılmasının iki nedeni olduğunu düşünüyoruz. Birincisi, halkta etnik ve etnografik bakımdan yeni bir adlandırma gerektirecek bir değişim olmayışıdır. Yani etnik ve etnografik bakımdan halk aynı halk idi ve yeni bir adlandırmaya ihtiyaç yoktur. Ancak dinî bakımdan bir değişiklik olmuştur: Arbir ve Epirli denen halkın önemli bir bölümü İslamiyet'i benimsemiş ve bu değişimin dilde de yansımaları olmuştur. Dolayısıyla dilde de yeni bir adlandırma gerekli görülmüştür. Peki bu, nasıl bir değişimdir? Merkezi ruhban sınıfına sahip olan Katolik ve Ortodoks mezhepleri, ritüellerde sadece Latinceyi ve Yunancayı (veya Sırp hakimiyetindeki bölgelerde Sırpçayı) kullanmıştır. Arbir (Alban) ve Epirli diye anılan nüfusların bir bölümünde yayılan İslam dini ise Osmanlı'nın dilinde uygulanmamıştır. İslam dininin dili, ne Osmanlı İmparatorluğu'nda, ne de onun hakimiyetindeki Arbir/Epir gibi sınır topraklarında Arapça idi. Bu koşullarda İslamiyet'e geçen Arnavutlar; Latince, Yunanca ve Sırpça'dan radikal bir şekilde kopmuş, dinî ve özel hayatlarında Katolik ve Ortodoks kimliklerinden ayrılmış olan yeni dinî kimliklerinin bir unsuru olarak öne çıkan Arnavutça'yı kullanmaya başlamışlardır. Dinlerini Latin, Yunan veya Sırp dillerinde yaşayan Katolik ve Ortodokslardan din bakımından açıkça ayrılan, Arnavutça konuşan bu Müslümanlar, çok dinli ve çok dilli bir ortamda Arnavutçanın yer edinmesinin aracısı olmuşlardır. İrkdaşlarından farklı olarak dinî kimliklerini ifade etmek için Arnavutça konuşmuşlardır. Yukarıda değinildiği gibi, İslam dinini benimseyenlerin o dönemde bir dinî dilleri olmadığından Arnavutça konuşmuşlar ve böylece dinî hayatlarında Latince, Yunanca veya Sırpçayı kullanan Hristiyanlardan ayrılmışlardır. Bu yüzden *Shqip* adı, başlangıçta hepsinin daha önce de özel alanlarda kullandığı ülkenin dilini ifade etmekteydi. Ancak Müslüman olan Arbirler/Epirililer ülkenin dilini, dinî hayatlarında kendilerini Hristiyanlardan ayırt etmenin bir aracı olarak kullanmaya başlamışlardır. Bu dil, yeni dinî cemaatle özdeşleşmeye başlamıştır. Onlar kendilerini *Shqip* konuşanlar, yani *Shqiptar* olarak adlandırmışlardır. Bu varsayımımızın gelecekte daha teferruatlı ve kapsamlı bir şekilde araştırılması icabeder. Şimdilik araştırmanın devam etmesi gereken yönünün bu olduğunu düşünüyoruz. Dilin adının Arbir'dan *Shqip*'e ve etnik adın Arbir ve Epirli'den *Shqiptar*'a evrildiği dönemde, bu dinî değişimden başka değişimler olmamıştır. Eğer bu varsayımımız başka kanıtlarla da desteklenecek olursa, İslam dininin Arnavutçanın kabul görmesini ve yaygınlaşmasını teşvik ettiği sonucu çıkarılabilecektir. Yani, XIX. yüzyılın ortasında şekillenen Arnavut ulusunun adını, bu değişim sürecinden aldığı sonucu çıkacaktır.

Peter Bartl'ın anlattığı ve "Arnavutların başlangıç dönemi" olarak nitelendirdiği büyük Latinleşme sonrası dönemdeki Arbirlerin ve Arbirlik'in durumu da bu tezi destekler niteliktedir. Bartl'a göre Latinleşme süreci İlliryalıların yaşadıkları

alanların çoğunu kapsayacak kadar ilerlemiştir. Bu sürecin dışında, onun kalıntı bölge dediği sadece küçük bir alan kalabilmiştir:

“Bugünkü Arnavutluk toprakları ile Balkan Yarımadası'nın büyük bölümü M. Ö. 200-100 yılları arasında Roma hakimiyetine girdi. Roma ordusu ve idaresi ile birlikte ülkeye Latin dili de dayatıldı. M.S. yaklaşık 300 yıllarında Latinleştirme süreci büyük ölçüde tamamlanmış idi. Aralarında eski Arnavutların dilinin de olduğu eski Balkan dilleri sadece bazı dağlık kesimlerde muhafaza edilebilmişti. Peki, bu asli Arnavut kalıntı bölgesi neredeydi? Tüm ihtimallere göre bu izole, dağlık bir bölgeydi. Stadtmüller bunun kuzey Arnavutluk'taki Mat bölgesi olabileceği sonucuna varır. Mat her taraftan yüksek sıradağlar ile çevrili olup kalıntı bir bölgenin tüm önkoşullarını taşımaktadır. Mat bölgesi Latinleşme sürecinin ve doğrudan Roma etkisinin dışında kalmış olabilir.”²⁰

Noel Malcolm da uzun Roma hâkimiyeti altındaki yüksek Latinleşme derecesine ve İlliryalıların dağılışına dikkat çeker:

“Dalmatya sahilinin olsun, eski Yugoslavya topraklarının çoğunda olsun, sahil düzlüklerinde yaşamış İlliryalılar Latinleşti. Slavların gelmeye başladığı VI. yüzyılda, Balkan'da ‘barbar’ dillerini konuşan sadece belli başlı gruplar kalmıştı, bunların hepsi de dağlık kesimlerdeydi.”²¹

Bu yutucu Latinleşme sürecinin sonuçlarından bazısı, Rizoni ve İşkodra gibi varolan İllirya şehirleri ile tüm toplumsal ve dinî kurumların yıkılışı idi. Böylece sadece İllirya kültürü uğramamış oldu, aynı zamanda İlliryalı nüfusu da seyrekleşti. Latinleşme İlliryalıları o derece zayıflattı ki, daha sonraki Avar ve Slav istilalarına karşı koyamayıp coğrafi bütünlüklerini kaybederek, Arnavut Alpleri'nde dar mevkilerde küçük topluluklar halinde büzülmek zorunda kaldılar.

Progon ve daha sonra Gjon Kastrioti Prensilikleri'nin kuruluşu gibi daha sonraki gelişmeler de, yutucu Latinleşmeden ve akabinde Slavlaşmadan kurtulmuş ve tarih sahnesine yeni bir adla, Arbir olarak çıkmakta olan az sayıdaki İlliryalı torunlarının en çok yoğunlaştığı bölgenin bu olduğuna dair tezleri destekleyebilecek niteliktedir. Bu, eğer böyle ise Peter Bartl'ın atıfta bulunduğu Stadtmüller'in tezini doğrulamaktadır:

“Arnavut halkı, antik çağdaki bir Balkan halkının geç antik çağda genel bir Latinleşmenin ortasındaki kalıntısından gelmektedir.”²²

Latinleşmeden ve Slavlaşmanın ilk dalgasından kurtulan bir İlliryalı topluluğu, kalıntı bir bölgeye çekilmiş, atalarından birçok unsuru muhafaza ederek, fakat kültürel olarak Latinleşmeden etkilenecek yeni bir topluluk olarak yeniden ortaya çıkmıştır, denilebilir. Batlyamus'un I. sıradaki dünya haritasında zikrettiği

20 Peter Bartl, *Shqipëria nga Mesjeta deri sot (Ortaçağdan bugüne kadar Arnavutluk)*, Prizren, 1999, s. 22.

21 Noel Malcolm, *Kosova, një histori e shkurtër (Kosova'nın kısa bir tarihi)*, Koha, Prishtinë, 1998, s. 35.

22 Peter Bartl, *Shqipëria nga Mesjeta deri sot (Ortaçağdan bugüne kadar Arnavutluk)*, s. 21.

Albanoi kavmi ve Albanopolis şehri, Latinleşmeden kurtulan bu kalıntı bölgede bulunduğu göre, yeni topluluğun adı, Alban, Arbir, Albanie, eski İlliryalı adının devamı olmalıdır. Ancak bu durumda, Çabej'in Arb adının başlangıçta yer adı olduğu yönündeki tezi gözden geçirilmelidir. Eğer bu ad, Albanoi kavminin adıyla alakalı ise, yere (yani Albanopolis şehrine) değil, halka atıf yapılmıştır.

Bartl, Latinleşme sürecinin sona ermesini ve Mat kalıntı bölgesinde Latinleşmemiş bir topluluğun dilsel ve etnik olarak varlığını devam ettirmesini 600 yıllarındaki Slav istilasının durmasına bağlamaktadır.²³

XI. yüzyılda Arbir (Alban) ırkıdan söz eden, onları Arbanitai olarak anan Michael Attaleiates'dir. XI. yüzyılda iki asırlık Bulgar hakimiyeti sona ermiş ve Arbir toprakları Bizans hakimiyetine geri dönmüştür. Arbirlerin rolü de bu Bizans-Bulgar rekabeti ortasında öne çıkmaya başlamış olmalıdır. Michael Attaleiates'in onlardan söz etmesi bunu doğrulamaktadır.

Yine Bartl'a göre, daha sonra bu halk, Latin kaynaklarda XIV. yüzyılda zikredilmeye başlanmıştır. Ancak onlardan "Arbanitai" değil de "Albanenses veya Arbanenses" olarak bahsedilmiştir.²⁴

Demek ki, Mat gibi kalıntı bir bölgede Latinleşmeden kurtulan İlliryalılar, mantıken İlliryalı Albanoi kavminin adıyla alakalı yeni bir adla tarihte yeniden kendini göstermiştir. Ortaçağda özellikle yabancılar arasında, "Arban, Raban, Alban, Arvanit, Arnavut" gibi birçok adla anılmışlardır. Ancak bilindiği üzere, XVI. yüzyıldan itibaren Arnavutların bugünkü millî adı "*Shqiptar*" ön plana çıkmaya başlamıştır. Ortaya çıkan gelişmeler önce yeni dinî cemaatin, daha sonra da yeni Arnavut milletinin özdeşleştiği bu isim değişikliğini tetiklemiştir.

Yukarıda alıntılanıldığı gibi Kristo Frashëri'nin vurguladığı Millî Rönesans döneminde *Shqip* ve *Shqiptar* adlarının yaygınlaşması; içinde dinî, bölgesel ve bir dereceye kadar şivesel başka kimlikler barındıran yeni bir milletin, *Shqiptar* milletinin doğuşu gerçeğiyle, ayrıca millî kimliğin romantik bir şekilde tecrübe edilmesiyle uygunluk arz etmektedir. Bu romantik bakış açısının bir örneği de Sami Frashëri'nin (Şemsettin Sami) "Arnavutluk Neydi, Nedir, Ne Olacak?" adlı risalesinde Arnavutça ile ilgili söyledikleridir:

"*Shqiptar* halkı yeryüzündeki en kadim ve en güzel dillerden birini konuşmaktadır. *Shqip* dilinin arkadaşı ve kardeş dilleri binlerce yıldır kaybolmuş, hiçbir yerde konuşulmamakta, ancak yerlerine torunları konuşulmaktadır. Arnavutça'nın akranları kadim Yunanca, Latince, eski Hindistan dili olan Sanskritçe, kadim Farsça, Keltçe, Tevtonca ve sairedir."²⁵

23 Peter Bartl, *Shqipëria nga Mesjeta deri sot (Ortaçağdan bugüne kadar Arnavutluk)*, s. 22.

24 Peter Bartl, *Shqipëria nga Mesjeta deri sot (Ortaçağdan bugüne kadar Arnavutluk)*, s. 25.

25 Sami Frashëri, *Shqipëria çka qënë, çëshitë e çdo të bëhet (Arnavutluk neydi, nedir ve ne olacak)*, Rilindja, Logos A, Shkup, 2004, s. 34-35.

Öyle görülüyor ki, *Shqiptar* adı Sami Frashëri'nin ve diğer Rönesans aydınlarının söylemlerinde tamamen yerleşmiş ve sabitlenmiştir. Etnik birimi gösteren Arbir (Alban) ve Epirli gibi diğer adların, *Shqiptar* adına rakip olması yahut etnik adlar olarak zikredilmesi mümkün değildir. Dinî ve bölgesel kimliklerin arka plana itildiği Arnavut milletinin ve vatanı Arnavutluk'un kuruluşu ve kökleşmesi döneminde *Shqiptar* ve *Shqipëri* adlarının galibiyeti tartışılmaz bir gerçektir. Roma, Bizans, Bulgar, Sırp, Napoli, Venedik ve Osmanlı hakimiyetleri gibi büyük tarihî gelişmeler, beraberinde değişimler meydana getirmiş, ancak neticede Avrupa'nın kalbinde bir millete yakışan değerlerle diri ve dinamik bir millet doğmuştur. Bu bağlamda, Arnavutların çoğunun İslam dinine aidiyeti, kadim etnik Balkan değerlerinin muhafaza edilişi, Arnavut milletinin kuruluşu ve bugün Avrupa haritasında yer alan iki Arnavut devletinin kuruluş süreçleri pek de güzel bütünleşmiştir. Ulus öncesi adlar ve değerler ile millî adı ve çoğulcu değerleri çekiştirerek bu gerçeği ufalamaya ve onu meydana getiren süreçleri değersizleştirmeye çalışan herkes, aslında Arnavut milletinin karmaşık kuruluş sürecini dağıtmaya ve bu milletin hassas dengelerini bozmaya çalışmaktadır.

Kaynakça

- AREF, Mathieu, *Shqipëria (Historia dhe gjuha) Odiseja e pabesueshme e në populli parahelen (Arnavutluk (tarihi ve dili) Yunan öncesi bir halkın inanılmaz serüveni)*, Plejad, 2007
- BAJÍ, Ogyst, *Perandoria e Bizantit (Bizans İmparatorluğu)*, Arbri, Tiranë.
- BARTL, Peter, *Muslimanët shqiptarë në lëvizjen për pavarësi kombëtare (1878- 1912) (Milli Bağımsızlık Hareketinde (1878-1912) Müslüman Arnavutlar)*, Dituria, Tiranë, 2006.
- BARTL, Peter, *Shqipëria nga Mesjeta deri sot (Ortaçağdan Bugüne Kadar Arnavutluk)*, Prizren.
- BOZBORA, Nuray, *Shqipëria dhe nacionalizmi shqiptar në Perandorinë Osmane (Osmanlı'da Arnavutluk ve Arnavut Milliyetçiliği)*, Dituria, Tiranë, 2002.
- ÇİMOHOVSKÍ, Vaclav, *Gjuha shqipe (Arnavut Dili)*, Rilindja, Prishtinë, 1988.
- ÇABEJ, Eqrem, *Veptra I-VI (Tüm Eserleri I-VI)*, Rilindja, Prishtinë, 1976.
- DİBÍ, Zhorzh, *Umetnost i društvo u srednjem veku*, Clio, Beograd, 2001.
- DUKA, Ferit, *Berati në kohën osmane (XVI- XVI) (Osmanlı Zamanında Berat (XVI-XVI yüzyıllar))*, Tiranë, 2001.
- DUKA, Ferit, *Shekujt osmanë në hapësirën shqiptare (Arnavut Topraklarında Osmanlı Asırları)*, UET Press, 2009.
- DUKA, Valentina, *Histori e Shqipërisë (Arnavutluk Tarihi)*, Tiranë, 2007.
- FAVEİRİAL, Klod Zhan, *Historia më e vjetër e Shqipërisë (Arnavutluk'un En Eski Tarihi)*, Plejad, Tiranë, 2004.
- FRASHËRÍ, Kristo, *Etnogjeneza e shqiptarëve (Arnavutların Etnik Kökenleri)*, Botimet M&B, Tiranë, 2013.
- FRASHËRÍ, Kristo, *Historia e qytetërimit shqiptar (Arnavut Uygarlığının Tarihi)*, Tiranë, 2008.
- FRASHËRÍ, Mehdi, *Historia e lashtë e Shqipërisë dhe e shqiptarëve (Arnavutluk'un ve Arnavutların Kadim Tarihi)*, PHOENIX, Tiranë, 2000.
- FRASHËRÍ, Sami, *Shqipëria çka qënë çështë e çdo të bëhet (Arnavutluk Neydi, Nedir ve Ne Olacak)*, Rilindja, Logos A, Shkup, 2004.
- FUKUJAMA, Fransis, *Ndërtimi i shtetit (State-building)*, AIS, Tiranë, 2010.
- GELCÍCH, Giuseppe, *Zeta ose dinastia e Ballshajve (Zeta veya Balşa Hanedanı)*, 55, Tiranë, 2009.
- JORGA, Nikolla, *Histori e shkurtër e Shqipërisë dhe e popullit shqiptar (Arnavutluk'un ve Arnavut Milletinin Kısa Bir Tarihi)*, Saraçi, Tiranë, 2004.
- KRAJA, Mehmet, *Identiteti kosovar (Kosovalı Kimliği)*, PEN Qendra e Kosovës, Prishtinë, 2011.

- KULLA, Ndrim, *Antologji e mendimit shqiptar (1870-1945) (Arnavut Düşüncesinin Antolojisi (1870-1945))*, Plejad, Tiranë, 2003.
- LEJN, Uajlder Rouz, *Majat e Shalës (Şala zirveleri)*, Rilindja, Prishtinë, 1997.
- MALKOLM, Noel, *Kosova, një histori e shkurtër (Kosova'nın Kısa Bir Tarihi)*, Koha, Prishtinë, 1998.
- MANTRAN, Robert, *Historia e Perandorisë Osmane (Osmanlı Tarihi)*, Tiranë, 2003.
- MAZOVER, Mark, *Ballkani Një histori e shkurtër (Balkan'ın Kısa Bir Tarihi)*, Scanderbeg books, Tiranë, 2003.
- NOPÇA, Franc, *Fiset e Malsisë së Shqipërisë Veriore dhe e drejta zakonore shqiptare (Kuzey Arnavutluk Dağlık Aşiretleri ve Arnavut Örfü Hukuku)*, Eneas, Tiranë, 2013.
- NORVÍCH, Julius John, *Biznanti (Bizans)*, Uegen, Tiranë, 2005.
- OSTROGORSKI Georg, *Historia e Perandorisë Bizantine (Bizans İmparatorluğu Tarihi)*, Dituria, Tiranë, 2002.
- PLASARË, Aurel, *Skënderbeu, një histori politike (İskenderbey, Siyasi Bir Tarihi)*, Instituti Shqiptar i Studimeve “Gjergj Fishta”, Tiranë, 2010.
- POPER, Karl, *Për filozofinë dhe shkencën (Felsefe ve Bilim Üzerine)*, Fan Noli, Tiranë, 2009.
- PULAHA, Selami, *Lufta shqiptario-turke në shekullin XV: burime osmane (Osmanlı Kaynaklarından XV. Yüzyıldaki Türk-Arnavut Savaşı)*, Tiranë, 1968.
- Revista Përpkjka (Përpkjka Dergisi) 28-29, “Skënderbeu i kërkimit shkencor” (Bilimsel Araştırmaların İskenderbeyi), Tiranë, 2012.
- SAZONOV, Dimitrieviq Sergej, *Kujtime (Hatırat)*, Helga's Secrets, Tiranë.
- SCHMİTT, Jens Oliver, *Arbëria Venedike (Venedik Arbirlığı)*, K&B, Tiranë, 2007.
- SCHMİTT, Jens Oliver, *Kosova Histori e shkurtër e një treve qendrore ballkanike (Kosova, Orta Balkandaki Bir Ülkenin Kısa Tarihi)*, Koha, Prishtinë, 2012.
- SCHMİTT, Jens Oliver, *Skënderbeu (İskenderbey)*, K&B, Tiranë, 2009.
- SHUFLAJ, Milan, *Serbët dhe shqiptarët (Sırplar ve Arnavutlar)*, Toena, Tiranë, 2004.
- SKENDË, Stavro, *Zgjidhje kombëtar shqiptar (Arnavut Millî Uyanışı)*, PHOENIX, Tiranë, 2000.
- SMİTH, Antony, *Kombet dhe nacionalizmi në erën globale (Küresel Çağda Milletler ve Milliyetçilik)*, Botimet Dudaj, 2008.
- STİGLİTZ, Joseph, *Globalizimi dhe pakënaqësitë e shkaktuara prej tij (Küreselleşme ve Yarattığı Hoşnutsuzluklar)*, Zenith, Prishtinë, 2007.
- SUGAR, Peter F., *Europa Juglindore nën sundimin osman (1354-1804) (Osmanlı Hakimiyetindeki Güneydoğu Avrupa (1345-1804))*, Dituria, Tiranë, 2007.
- VLORA, Eqrem bej, *Kujtime, 1885-1925 (Hatırat, 1885-1925)*, Tiranë, 2003.